

Refugee Law Project

School of Law, Makerere University
A Centre for Justice and Forced Migrants

MARTIGELIYUHU WAA INUU LA SHAQEEYAA #QAXOOTIGA SI LO ILAALIYO DEEGAANKA

MAALINTA QAXOOTIGA ADDUUNKA 2019

Bishii lixaad 20-keedii waxaa lagu dhawaaqay maalinta qaxootiga aduunka ee shirkii Qaramada Midoobay ee 2000, tirada qaxootiga iyo muhaajiriinta kale ee soogalootiga ah ayaa kor u kacay si weyn. Laga soo biloaabo 105 sano maalinta caalamiga ah ee muhaajiriinta iyo qaxootiga waxaa sameeyay Pope X sannadkii 1914, iyo 68 sano laga soo bilaabo sanadkii 1951 ee shirkii la xidhiidha xaaladda qaxootiga ayaa la aas-aasay, Uganda ayaa hadda marti galisay 1,257,729 oo iskugu jiro qaxooti iyo magangelyo doon (Tirakoobkii 30ka bishii afaraad 2019). tirada ugu sarraysa Afrika oo u dhiganta tirada dadweynaha reer Mauritius.

Mawduuca sanadkan, waa “talaabo la qaado Qaxootiga - ilaalinta deegaanka”, taas oo lagu xusayo Dugsiga hoose ee Alaba, Goobtu ay tahay garoonka Kubadda Cagta oo ay tahay mesha qaxootiga ugu ballaaran ee dalka Uganda, Bidibidi ee Degmada Yumbe, waa waqti go'an!

1. Marka lagu daro in la tixgeliyo saameynta qaxoontiga badan ee qaxoontiga ah ee ku nool deegaanka, dunidu waxay ugu danbeyn garowsaneysaa inaan ku fashilmeen guuldaradeenna bay'adu waxay noqotaa ciidan weyn oo cusub oo keenaya qulqulka qaxootiga.
2. Dunida waxay xustay malin daweydh maalinta deegaanka adduunka la xidhiidha mawduuca #kahortagaHawadaWasakheysan, in la aqoonsado xaqiiqda ah in la gaaro himilooyinka horumarineed ee joogtada ah (sustainable development goals) waxaa lagu hanjabaa xaalad deg-deg ah oo si aan caadi aheyn looga beddelo xaaladda cimilada.
3. Waxay ku faantaa xaqiiqda ah in boqolkiiba 60, dadka qaxootiga uganda ah ay yihiin dhalin yaro da 'yar oo si sahlan u kobcisa fikradaha cusub oo ay ku jiraan beerashada geedka.
4. Waxa kale oo ay dib u milicsan doontaa iyadoo diiradda la saarayo maalintaa caalamiga ah ee shalay oo ay eheed ka hoortagga rabshadaha

Refugee Law Project

School of Law, Makerere University
A Centre for Justice and Forced Migrants

jirdilka, xad gudubka khilaafka isaga oo diirada la saarayo muhiimadda ay leedahay hababka badbaadada.

Qaxootiga aya ka mid ah 3.8 milyan oo qof oo sanad kasta u dhinta waxyaabaha waxyeello leh oo ka yimaada warshadaha, kariyaha wasakhaysan iyo shidaalka. Dhimashadan waxaa loga hortagi karaa haddii qaxootiga iyo bulshooyinka saboolka ah ee ku nool xeryaha gacansiinta leh ay heli karaan meel kale oo beddelaad ah shidaalka ee kululaynta iyo karinta. sababtoo ah lama huraan iyo / ama aan la isku hallayn karin ilaha kale ee tamarta oo ay ku jiraan koronto, in ka badan 90 boqolkiiba tamarta guud ee ay isticmaalaan martida, qaxootiga iyo magangelyo-doonka qoysaska ku nool uganda waxay ka yimaadaan biomass inta badan qoryaha iyo dhuxusha.

Maxay suurtagal noqon kartaa beddelka qaxootiga iyo martigeliyayaashu u leedahay kuleylka iyo karinta? Daraasad ayaa muujisay in ka badan 43 boqolkiiba dhuxusha laga soo saaro kaymaha gaarka loo leeyahay, in boqolkiiba 41 dadka dhuxusha laga soo saara waxay ku hawlan yihiin wax-soo-saarka dhuxusha oo buuxa iyo heerkaas oo ah isticmaalka dhuxusha lama siin karo si joogta ah. gaaska ayaa u muuqda inaanuu si toos ah u bedelin dhuxusha iyada oo hoos u dhaca qiimaha (LPG) uusan keenin hoos u dhac baahida iyo isticmaalka dhuxusha. ka hor inta aanan cambaaraynin dadka isticmaala shidaalka, qiimaha ay ku kacayso in qoysaska saboolka ah ay gacan ka geystaan gumeysiga iyo isticmaalka shidaalka wasakhaysan, 49 boqolkiiba hay'adaha Uganda oo ay ku jiraan iskuulada iyo xayiraadda xabsiyada ayaa sidoo kale isticmaala qoryaha iyo dhuxusha (fiiri sahanka dhuxusha ee Uganda 2015).

Sida marti-geliyayaasha kale, qaxootiga (mararka qaarkood) waxay ku hawlan yihiin soo-saarka xoogga-saarista ganacsiga ee dhuxusha iyo qoryaha iyadoo la adeegsanayo burcad-dhaqameedyada. Tani waxa ay saameyn xun ku yeelanaysaa caafimaadka bani-aadmiga waxaana ay gacan ka geysataa hoos u dhac degdeg ah oo ah Wareegga/ daboolka kaynta ee uganda. tallaabooyinka yareeyan ee hadda jira waxaa ka mid ah 'tiknoolajiyada soo saarista dhuxusha.' Wasaarada tamarta

Refugee Law Project

School of Law, Makerere University
A Centre for Justice and Forced Migrants

iyo koritaanka macdanta (Ministry of energy and mineral development) ayaa soo jeediyay in la hagaajiyo miisaanka maskaxda ee la qaadan karo sida mid ka mid ah #MashruucaDhuxusha oo Cagaaran. laakiin kuwani waa kuwo aan la dabooli karin oo aan la heli karin tallaabooyin isku mid ah oo loogu talagalay qoxootiga iyo marti-gelinta qaarkood (warbixinta sahanka dhuxusha ee qaranka uganda 2015).

Ururka xuquuqda aadanaha, markii la aasaasay ayaa si toos ah ugu shaqeynaayeen kumaanan kun oo muhaajiriin ah oo ay ka mid yihiin qaxooti, magangelyo-doon, iyo dadka barakacayasha iyo kuwa dib loo soo celiyo, iyo aragtida macnaha ah in muhajiriinta soogalootiga ah ayago raadinayaan nolol wanaagsan oo sharaf leh iyada oo aan loo eegin xaaladdooda sharci, waxaan u sharafnaa geesinimadooda. waxaan maalintaan u duceyneynaa dhammaan kuwa safarka u soogalay ayadoo jirto xaalad amni, iyo sidoo kale kuwa oo sida adag u goynaya xuduudada calamiga ah, waa in xal loo raadiyo ilaalinta falalka xadgudubka, xadgudubyada xuquuqda aadanaha, iyo kuwa ka badbaaday khatarta dabiiciga ah sida mulkiilaha duufaanka ee Bududa.

Maalintaan waxay u adeegtaa sidii wax dheeraad ah oo ku saabsan deeqsinimada deeqda bixiyay kuwa yaryar ee ay ku taageerayaan qaxootiga. gaar ahaan, waxaanu u mahadcelinaynaa degmooyinka qaxootiga marti gelinaya iyo jaaliyada ku nool uganda- iyada oo aysan jirin qaxootiga iyo magangelyo-doonka aan si sahal ah u heli lahayn nabadgelyo ammaan ah. Oo ay taageerayaan qorshayaasha horumarinta qaranka iyo degmada iyo wakiilka isbeddelka dejinta, kaas oo maamul-baahinta qoondaynta qaxootiga u ah degmooyinka martida loo yahay, geesiyaasha dhabta ah iyo gogoldhiga dhabta ah ee qiimeeynaya maalintan ayaa ah xubno ka tirsan degmooyinka martigelinta qaxootiga haysta, iyada oo aan libiqsanayn, si deeqsinimo leh u bixisay dhulkooda, si ay u martigeliyaan oo ay taageeraan qaxootiga iyo sidoo kale inay dejiyaan mashaariicda horumarinta dawladda. Dhab ahaantii, deeqsinimadan qiimaha leh waa waxa ka dhiga siyaasadaha maareynta qaxootiga ee uganda oo u taagan inay u horseedo aduunka oo dhan.

Refugee Law Project

School of Law, Makerere University
A Centre for Justice and Forced Migrants

Waxay caddaynaysaa in wax ka qabashada cimiladu u baahan tahay qaab bulshadeed oo qofna lagama tagaayo. Ku biirinta qaxootiga iyo martigelinta ee ilaalinta deegaanka ayaa muhiim u ah, laakiin waxay u baahan tahay in ay gacanta u galaan wada-hadallada is-beddelka dabeecadaha isbedelka deegaanka, dareen-celin ballaaran, dib-u-habeyn siyaasadeed iyo dib-u-habeyn sharci.

Sida aan u soo bandhigeyno maalinta calamiga ah ee qaxootiga 2019 iyo sida mid ka mid ah jilayaasha si firfircoon uga qaybgalay beeritaanka geedaha ee degmoyinka Adjumani, Kiryadongo iyo Lamwo, waxaan ka codsanaa dowladda, Ururada Qaramada Midoobay, Ururada bulshada rayidka ah, Qaybaha gaarka loo leeyahay, Akadeemiyadda, Howlaha diblomaasiyadeed, Beesha deeqda bixiya iyo guud ahaan dadweynaha:

- Aqoonsiga ilaalinta deegaanka waa masuuliyad wadaag ah oo kadhaxaysa dhammaan dadka, labadaba muwaadiniinta martida loo yahay iyo qaxootiga ku tiirsan martigelintooda.
- Taageerada deegaanka in si dhow loola shaqeeyo lana shaqeeyo hoggaanka bulshooyinka qaxootiga ee raadinaya dhaqan ahaan iyo habab/ qaabab waara oo loogu talagalay yaraynta isbeddelka cimilada. Taas oo ah celcelis ahaan in tirada sanadyadan ku qaatay barakaca ayaa kordhay oo kasoo bilaabato 18 ilaa 21, bay'ada deegaanka ee ka walaacsan in la sii wadi karo barnaamijyada isbeddelka cimilada waa in ay la qabsadaan qaxootiga si loogaaro barnaamijyo mudo dheer ah.
- Dib-u-eegista ilaha dhaqaalaha ee khasatan kuwa ku jira maaddooyinka kaynta ku salaysan ee qaxootiga iyo martigeliyayaasha sidaas si xushmad leh u ku lug yeelashankaro wax soo saarka deegaanka. Tani waxay u baahan tahay qiimeyn labadaba, laakiin sidoo kale qiimeynta kartida qaxootiga iyo martigelinta ee xeeladaha adkeysiga iyo hab-nololeedka.
- La shaqeeyaa dhismeyaal ku salaysan bulshada oo ay ku jiraan guddiyada deegaanka (qaab dhismeedka golaha degmada), hoggaamiyayaasha samafalka qaxootiga, hoggaamiyayaasha dhaqanka iyo diinta ee kuwa kale

Refugee Law Project

School of Law, Makerere University
A Centre for Justice and Forced Migrants

ee ku saabsan isbeddelka cimilada iyo barnaamijyada nabadgelyo nabadeed ee loogu talagalay qaxootiga iyo martigeliyeyasha.

- Taageerida qaxootiga iyo bulshada martigeliya si ay u kiciyaan xanaanooyinka iyo geedo, ay iyagu u qaybin karaan oo ay ku beeran karaan si wadajir ah.
- Dhiirigelinta, taageerada, iyo si firfircoon ula jeeda jiilalka da'yarta ee wada xaajoodyada la xiriira barakaca qasabka ah iyo isbedelka cimilada iyada oo loo marayo doodo dugsi, safaro waxbarasho iyo booqashooyin is dhaafsi ah.
- Kor u qaadida macluumaadka bulshada iyo kulanno baraarujin ah oo ku saabsan barokacayaasha khasabka ah iyo isbedelka cimilada. Halka wax badan oo laga soo bilaabo tan iyo markii la dhammaystiray, xaqiiqooyin badan oo ku saabsan siyaasadaha, qawaaniinta, iyo dhaqanka luqadda saaxiibtinimo ee loogu talagalay qaxootiga iyo bulshada martigelisa ayaa bixin kara gargaar aad u badan oo wargalin iyo la abaabulaya qaxootiga iyo marti-gelinta.

XUSID WACAN